

Posudek na habilitační práci

Mgr. Petr Megyeši, Ph.D.

Významy v detailoch, Ikonografické štúdie o európskom umení 13.–16. storočia, Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Trnava 2022

Předložená práce je souborem studií zaměřených na mapování zajímavých detailů nesoucích význam, rozpoznávaných na základě důkladného pozorování konkrétních uměleckých děl. Tyto detaily se autorovi ukazují jako vhodné pro sledování širšího významového rámce, utvářeného konkrétními tématy. Výsledkem soustředěného zaujetí detaily a metodické koherence interpretace, včetně důkladného zasazení do současného i historického badatelského diskurzu, je pozoruhodný a čtivý celek, který dokládá autorovu badatelskou erudici a zralost. Ta je dána, v pozitivním smyslu, i skutečností, že se problematice věnuje soustředěně a dlouhodobě a může „stavět“ na svých dosavadních badatelských výsledcích. Nejde ovšem pouze o opakování dříve publikovaných prací, naopak, ty jsou buď kvalitním základem habilitační práce, nebo slouží jako jakýsi abstrakt k posunutí badatelského zacílení, rozšíření možností přesného pojmenování konkrétního motivu a sledování jeho výkladových vrstev, jež jsou směrodatné v širším interpretačním poli a často platné i v obecném archetypálním smyslu. Pro autorovu kognitivní strategii snad lze užít metaforický přírůbek rybolovu, při kterém nejde o prosté položení sítí, v níž se zachytávají náhodně jakékoliv druhy ryb či mořských živočichů. Naopak jde o rybolov na udici, se zájmem rybáře o konkrétní kus či druh, přičemž význam následného úlovku je předem promyšleným obecným přínosem pro obor rybaření jako takový.

Osm vybraných kapitol předchází metodologický úvod, který pod názvem „*Významotvornost' detailu vo vzťahu k interpretácii obrazu*“ shrnuje diskurzivní posuny interpretačních strategií. Počínaje Warburgem komentuje autor badatelské přístupy zkoumání detailů, jako sledování stop určité reality či klíčů k otevření vrstev lidského (ne)vědomí. Popsáním konkrétního výtvarného detailu vždy badatel nalezne něco, co nepatří do jednoduché klasifikace a překračuje hranice vymezené pojmy. I popis se stává interpretačním aktem, zásadním pro propojení obou informačních systémů – obrazu a textu. Při komentování přístupu N. Brysona se autor kloní k potřebě zaužívaný pojem kontext nahradit pojmem interpretační rámec, který ze své podstaty nevytváří vztah autoritativní nadřazenosti. Naopak pojem rámec nabízí proces vědomého utváření významu, oproštěného od představy neměnného stavu věcí a bezúčelného budování ideálního či dokonce úplného kauzálního řetězce. A to přesto, že výsledkem může být „sloučenina“ nesoudržných prvků, jejíž charakter slouží pouze jako ukazatel(e) předpokládaného výsledku. Význam detailu je tímto myšlenkovým konceptem směřován ven z obrazu k dobové imaginaci, zkoumání tradic i sociálních vztahů. Právě pro tento postup je klíčová správná identifikace či pojmenování objektu či motivu, jež rozhodne o způsobu kladení otázek, vedoucích k interpretaci. Zde autor přiznává sympatickou inspiraci teoriemi H. E. Gombricha a E. Panofského, které umožňují zapojit i metodické korektivy (opravy), rozšiřující hranice naší vizuální zkušenosti a znalostí výskytu motivických variací.

Z výše uvedeného logicky vyplývá, že samotným předmětem Megyešeho zájmu jsou tak detaily, jež svojí marginální povahou unikaly pozornosti „nepozorných“ badatelů a které mohou být „*indiciemi, stopami či symptómami*“, jež nás posouvají k pochopení určitých společenských tendencí projevujících se ve vizuální kultuře.

První příspěvek tak dešifrováním bochníků chleba na miskách vah Archanděla Michaela vážícího duše při Posledním soudu obohacuje roviny eschatologických významů tohoto zobrazení o přidanou a rozhodující hodnotu křesťanského milosrdenství v životě středověkého člověka. Nabízí se otázka, zda se s tímto motivem chlebě setkáváme i mimo médium nástěnné malby, či zda je spojen pouze s funkcí nástěnné malby v sakrálním prostředí interiéru křesťanské svatyně. Motiv druhé kapitoly, mořské panny pod nohama sv. Kryštofa, představuje jednu z vrstev polysémantického zobrazení svatého obra, která odkazovala k základní iniciační křesťanské svátosti křtu, jež byla raně středověkými texty pojímána jako sestup (ponoření) do hlubin a souboj se světskými pokušeními zastoupenými mořskou obludou. Eschatologické poselství života věčného je tak propojeno se symbolickým vyjádřením ideálního života křesťana, jehož vzor je v době raného křesťanství. Je škoda, že týž motiv není v této kapitole (i třeba negativně) interpretován v rámci jiných funkčních celků, například křtitelnic nebo oltářních retáblů 15. a 16. století. Zobrazení sv. Kryštofa – jako určité deklarace životních principů a rozhodnutí, které určují dobrou smrt, jistotu spásy a posmrtného života, by v kontextu závěrečného oltáře v liturgicky aktivním prostředí i rámci získalo další rozměr.

Kapitola o zobrazení gestikulujících nenarozených dětí v lůnech Panny Marie a Alžběty ve výjevu Navštívení eviduje vznik tohoto typu v rámci christologických cyklů nástěnných maleb v pravděpodobné souvislosti s působením specifické zbožnosti františkánského řádu na konci 14. století. Analogická zobrazení jsou zachycena v téže době i v ženském prostředí cisterciáckého řádu (např. Marienstern); ta by mohla autora vést k dalšímu rozšíření interpretačního rámce, a to i s ohledem na zavedení svátku Navštívení, společně s dalšími aktivitami pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna (vizualizace svátku v jeho rukopisech). Další kapitola „*Krčmářka z pekla*“ vykládá motiv nalezený ve dvou příkladech nástěnných maleb na Slovensku. Interpretace moralizujícího výjevu, zobrazení hříchu a neřestí, je opět příkladem autorova koherentního, úsporného takřka „instantního“ interpretačního přístupu.

Odlišně je koncipována kapitola s názvem „*Medzi ikonografiou a hierotopiou*“, aplikující koncept hierotopie (Lidov) na výjimečný motiv chrámové opony, objevující se na nástěnné malbě v kostele v Kraskově. Tento motiv umožnil autorovi vytvořit pozoruhodně komplexní výklad autentického liturgického prostoru jako tzv. prostorové ikony, který obohatil o roviny dobového percepčního módu (Kesner), kdy navrhl rekonstruovat pohybové akce a psychosomatické reakce dobových účastníků liturgie. Interpretace malby chrámové opony v Kraskově tak může iniciovat analogické uvažování o dalších uplatněných dotyčném motivu (např. Kadaň, křížová chodba kláštera). Při dalším motivu „*Smádný sluha a nebeský pohárník*“ se autor svou interpretační strategií vrací k prvním kapitolám, s nimiž sdílí skladbu a metodický postup, stejně jako s jakýmsi appendixem práce, drobnou kapitolkou o ikonografii relikviáře sv. Aureliána.

Naopak nejrozsáhlejší kapitolu představují „*Poznámky k propagandistickému uplatneniu naratívnych cyklů ze života sv. Ladislava ...*“. V centru jeho zájmu je opět jeden z marginálních motivů legendy sv. Ladislava, zobrazení bojové brutality (vystavení uťaté hlavy), motivu překvapujícího násilí situovaného do sakrálního prostoru. Cesta k pochopení paradoxního jevu vede autora k rekonstrukci dobových reálií času a místa vzniku obrazové legendy, které umožňují lépe rozkrýt polysémantický charakter samotných výjevů (včetně zahrnutí komentování dosavadní velmi bohaté literatury) a jejich místní aktualizaci v době vzniku malby. Useknutá hlava kumána napíchnutá na žerd' se tak stává aktualizovaným symbolem ostrakizace soudobých odpůrců krále, potažmo zobrazením nepřítele církve, vytěsněného z rámce křesťanské společnosti. Výjev je tak modelovou situací konce nepřítele krále a potrestání neposlušnosti vůči církvi. Institucionalizovaný výklad obrazu ve službě slova (kázání kněze) se tak mohl stát významově konvenčním vizuálním znakem odepření církevních svátostí, klíčových pro věčný život.

Závěrem lze shrnout, že Peter Megyeši svou habilitační práci, složenou z osmi sice různorodých, ale metodicky a tematicky velmi blízkých kapitol, představil nejenom zajímavou tematiku, ale především prokázal svou schopnost jemného a bohatého sprádaní interpretací, vždy přesně „utkaných“ na tělo konkrétním motivům, i jejich širšímu výkladovému rámci. Úspornost a komprimovanost textu je v jeho pojetí též interpretačním aktem. Téma je dobře promyšlené a citlivě vybrané. Funkční a často i druhové a materiálové omezení komparací, vhodných pro určitou interpretační strategii, by mohlo být chápáno jako nedostatek, ale v rámci zvolené koncepce dává smysl. U metod, které při interpretaci používá (viz výše), lze užší soustředění či výběr motivů předpokládat, a to i z důvodu semknutosti a zacílenosti interpretace.

Předloženou práci Mgr. Petra Megyešiho, Ph.D. jednoznačně doporučuji jako vhodný poklad pro habilitační řízení a udělení vědecko-pedagogické hodnosti docent.

V Praze dne 25. 6. 2022

Prof. PhDr. Michaela Ottová, Ph.D.

Ústav dějin křesťanského umění KTF UK

Thákurova 3

Praha 6 – Dejvice

160 00